IL-BIDWI

FOLJU MAHRUĠ DARBTEJN FIX-XAHAR MID-DIPARTIMENT TAL-BIEDJA

Editur, C. Zammit-Marmarà M.B.E.

Nru. 51 IL-MILIED, 1944. Nru. 51

KELMTEJN MILL-EDITUR

WAŚAL Milied ieħor u waslet sena oħra. Il-ferħ ta' qalbna fi żmien bħal dan u bħala Insara jikber. Is-sena li ġejja nittamaw li ġġib magħha l-paċi ta' l-Ewropa u b'hekk tibda l-ħajja ġdida tal-Gżejjer tagħna.

Id-destin ta' Malta jinsab f'idejn dawk in-nies ta' rieda tajba li jħarsu fit-tul. Il-paċi sejra, din id-darba, iġġib xogħol li bis-saħħa tiegħu, in-nies tal-kampanja, l-iżjed iż-żgħażagħ, iktarx jinġibdu lejn l-ibliet billi hemmhekk ikunu jafu li jsibu xogħol iktarx imħallas b'pagi li jkunu jaqblu!

Jekk il-biedja ma tiġix imħarsa u żviluppata, ikun hemm kurrent lejn l-ibliet li maż-żmien jista' jġib qagħad u kriżi fil-pajjiż.

Ikun żball kbir jekk inħallu l-biedja ta' pajjiżna titgħarraq. Jinħtieġ illi l-bdiewa jinteressaw ruħhom u li nżommuhom interessati fl-iżvilupp tar-raħal tagħhom. Jinħtieġ illi r-refgħa li jiġi merfugħ il-bidwi mill-kondizzjoni li kien qabel il-gwerra tkun refgħa serja, refgħa soda li tagħmlu għajjur għax-xogħol tar-raba'.

Il-ġid tal-kampanja huwa l-għana ta' l-ibliet, u jekk nagħirfu nżommu l-biedja fil-ġieħ li jistħoqqilha, ikun hemm żvilupp qawwi fl-industrja tal-biedja kif ukoll fl-industrji l-oħra li għandhom x'jaqsmu magħha.

Nittamaw li s-sena li riesqa ġġib magħha l-paċi għad-dinja. Paċi għal dawk il-missirijiet li f'din il-gwerra sefgħu mingħajr ulied, paċi għal dawk li tilfu l-ġenituri tagħhom, paċi għal dawk li tilfu djarhom u nieshom, paċi u għaqda mal-familja għal dawk in-nies li l-lum qegħdin jiġġieldu bogħod minn nieshom.

Il-Milied u s-Sena t-Tajba lil kulħadd.

Lill-bdiewa u lill-qarrejja tagħna
nixtiequ l-hena u r-riżq kollu
li magħhom nittamaw sejrin iġibu
l-Milied u s-Sena l-Ġdida
għall-Gżira tagħna
li wara ħames snin ta' l-eqqel gwerra
tad-dinja
waslet biex targa' tintrafa'
fuq il-ħirba ta' djarha u tar-raba' tagħha
għall-ħajja ġdida
li fiha
is-sengħa, il-għaqal u l-ħidma tal-bidwi
għad ikollhom l-akbar sehem
biex ikabbru l-ġieħ ta' l-isem tagħha.

a. c.

MESSAĠĠ LILL-BDIEWA

WASLET sena ġdida u jien ma nistax ma nagħtix daqqa ta' għajn lejn l-imgħoddi, li minnu nistgħu nitgħallmu ħafna, u ħarsa b'moħħna miftuħ lejn iż-żmien li ġej. Ir-responsabbiltà ta' Dipartiment li fi żmien il-gwerra, ħtieġlu jmexxi l-industrja li tipproduċi l-iżjed ħaġa meħtieġa — li hi l-ikel — hi tabilħaqq kbira, iżda din ir-responsabbiltà sejra iżjed tikber fi żmien ta' transazzjoni, jiġifieri fi żmien li fih qegħdin noqorbu għaż-żmien ta' qabel il-gwerra, u fi żmien meta t-tmiem tal-gwerra jista' jġib miegħu bżonnijiet ġodda li aħna ma nkunu xejn ħlomna bihom.

Jiena, flimkien mad-Dipartiment li qiegħed immexxi, qiegħed dejjem b'għajnejja miftuħa għall-bżonn li jista' jkun hemm. Jista' jagħti l-kas illi s-swieq tagħna li kellna qabel il-gwerra ma jkunux iżjed miftuħa għalina, iżda aħna nistgħu nsibu u niżviluppaw swieq oħra.

Għaldaqshekk, il-pulitka tad-Dipartiment fis-sena li riesqa sejra tkun dik ta' xogħol għaqli biex ittejjeb is-swieq tal-pajjiż u tmexxi 'l quddiem is-swieq ta' barra; li waqt li l-prezzijiet għall-bdiewa jkunu xierqa fl-istess ħin ikunu wkoll hekk għal min jiekol, li, tqajjem u tmexxi 'l quddiem ukoll industrji ġodda li jistgħu jkunu ta' ġid lill-biedja, u li ġġib 'il quddiem l-industrji li għandna. Iż-żieda tal-bhejjem u annimali tar-raba' u tar-razzett, bl-aħjar razez li wieħed jista' jikseb, hija wkoll wieħed mix-xogħol ta' fejda li rridu nagħmlu.

Jiena sa nbida din is-sena l-ġdida bi ħrara u kuraġġ kbir u bit-tama li, bil-għajnuna t'Alla, it-treġija tiegħi ta' Dipartiment hekk importanti, tkun ta' ġid għall-biedja u għall-pajjiż kollu, u b'din it-tama, nixteqilkom ilkoll is-sena tajba.

ID-DIRETTUR.

MENENJU AGRIPPA U L-BIDWI

(Pax)

Għal ħabta ta' 500 sena qabel Kristu, il-poplu baxx ta' Ruma kollu kemm hu irvella kontra s-sinjuri u ma riedx iservihom iżjed. Hadd ma sata' jsib tarfu u la bil-liġi u lanqas bl-armi.

Gara li ġurnata waħda jirħewlha lkoll flimkien u f'pajjiż għalihom. Imma malajr għela kulħadd: is-sinjuri ma sabux x'jieklu u l-foqra ma sabux lil min ibiegħu. Allura daħal bejniethom ċertu bniedem ħelu u għaref li kien jismu Menenju Agrippa u hekk mar igħid lill-foqra. Darba l-idejn, ir-riġlejn, il-għajnejn, is-swaba', il-moħħ u l-membri kollha tal-ġisem irvellaw kontra l-istonku u fettlilhom jagħmlu strike, (xopru). "Kif", qalu, "aħna dejjem naħdmu u qatt ma nieklu u l-istonku dejjem jiekol u qatt ma jaħdem. Dan mhux sewwa." U ma ħadmux iżjed: ir-riġlejn ma ridux jimxu, l-għajnejn ma ridux jaraw, il-widnejn ma ridux jisimgħu, is-snien ma ridux jomogħdu. Allura l-istonku nixef bil-għali u waqa' f'debbulizza kbira ħafna, tant illi mhux biss kien sejjer imut huwa biss, imma miegħu kienu sejrin imutu l-membri l-oħra: illi malli ittendew bl-iżball li għamlu reġgħu għalli kienu, għamlu penitenza, ħadu paċenzja biex ma jmutux.

"Hekk ukoll", issokta Menenju Agrippa, "hekk ukoll ġara lilkom. Is-sinjuri għandhom bżonnkom u intom għandkom bżonnhom, intom għandkom isservu lilhom u huma jservu lilkom biex tgawdu l-ġid ta' xulxin." Dan il-kliem nissel il-paċi bejniethom u sewa ta' ġid kbir. Hekk ukoll illum, il-bidwi u s-sinjur għandhom iħobbu lil xulxin kif imiss u jixraq.

GHAL SAHHET IL-BDIEWA

(*Dr. Henry Sacco, O.B.E., M.D.*)

IN-NIES ta' l-ibliet minn għalihom li l-bidwi b'saħħtu dejjem, ma jimrad qatt, għalkemm ma jaslux biex jaħsbu li ma jmut qatt ukoll. Jgħidulek li jaħdem dejjem fil-miftuħ u arja jieħu kemm irid, u dejjem safja. Ma għandux taħbil il-moħħ daqs in-nies ta' l-ibliet, ix-xewqat tiegħu huma żgħar, iqum qabel tlugħ ix-xemx u jintefagħlek jorqod ma' siegħa lejl.

Dan kollu minnu, għalkemm jekk irid jixxala u jmur f'laqgħat u joqgħod iljieli fil-magħluq qalb qtajja' ta' nies u jibqa' jitmiegħek fil-friex sakemm ix-xemx tkun telgħet ġmielha, jista' jagħmlu daqs kull wieħed minn ta' l-ibliet. Għandu, iżda, il-bidwi l-imma tiegħu xejn inqas minn ħaddieħor. Hidmitu hi tassew fil-beraħ, imma l-kesħa u x-xita hu jħosshom ukoll, ix-xemx u l-għeja fis-sajf bla ebda lqugħ ta' xejn mix-xemx hu jkollu jbati bihom. "Fannijiet" ma jkollux, lanqas "coats" ħoxnin. Ebda bidwi ma jista' jeħles minn dawn it-tbatijiet, u sakemm jibqa' bidwi, ikollu joqgħod taħthom.

Il-griebeġ li joqgħod fihom xejn ma għandhom x'jaqsmu mad djar ġodda li tgħammar fihom il-kotra tan-nies fiż-żmenijiet tajba. Għalkemm ir-razzett aktarx ikun kbir ġmielu, il-biċċa l-kbira minnu tittieħed għall-ħażna u għall-bhejjem. F'għorfa waħda jgħix, jiekol, jorqod u jħammeġ, u jgħaddi l-mistrieħ tiegħu ma' martu u ma' wliedu. La jkollu kamra tal-banju, la jista' jinħasel minn fuq s'isfel, la jkollu misħun ġieri; bilkemm isib lenbija jew friskatur fiex jitbaħbaħ jew jiddellek bħall-qattus.

Ilma tal-vit ma jkollhomx, iridu jaħżnuh fil-ġiebja; qatt ma jafu jkunx safi u tajjeb għax-xorb, jekk ikunx imniġġes bil-ħmieġ u b'xi awrina, u għalhekk jistgħu iktar jieħdu xi tifojde minn nies ta' l-ibliet. Ftit huma l-irziezet li ssibilhom loki; minn ġos-sħana tal-friex ikollhom jiġru għall-maqjel biex iħammġu fejn il-bhejjem, ma' tul il-lejl, u fid-dawl imorrulek taħt xi siġra, mnejn ħinijiet oħra x-xita tista' ġġorr kollox lejn il-ġiebja.

Il-friex ta' ħafna bdiewa ma huwiex ħlief ftit tiben bi xkora fuqu; jitgħattew b'xi xkora oħra: mhux l-ewwel darba li grieden jgħaddu minn fuqhom. Kemm għawġ jistgħu jġibulhom, kemm briegħed jistgħu jġorrulhom, u kemm mard......?

U xi ngħidu għal waqt ix-xogħol? Barra mill-kesħa u mit-tixrib, kif ukoll mit-tjun li jkun fihom għal ġranet sħaħ, il-ħaddiema tar-raba' kemm-il-darba jinġerħu b'xi landa, xi ħġieġa, jew xi musmar, u billi r-raba' jkun imdemmel, bil-ħmieġ tal-bhejjem iktarx ikun hemm tinġis kbir b'it-tetnu li jista' jġib miegħu l-mewt. Minn hawn għandhom jifhmuha darba għal dejjem li hekk kif jinġerħu, ikellmu tabib.

Id-drawwa ħażina ta' ħafna bdiewa li jobżqu fuq idhom x'ħin ikunu jaħdmu biz-zappun jew bl-imgħażqa jinħtieġ tinqata': ebda ġid ma tagħmel; tista', barra li hi qżież, tmexxi l-mard fost dawk li jaqbdu l-marlozz imċappas, sew dak il-ħin kemm ukoll wara. Ħażin jagħmlu wkoll dawk in-nies, tar-raba' jew le, li meta jħossu l-għatx, jixorbu minn fejn ġie ġie, minn xi bir maħmuġ, minn xi għadira, jew minn x'imkien ieħor maħmuġ, jew jimlew b'xi landa maħmuġa u mniġġsa.

Hemm xi ħxejjex u xi żrieragħ li jistgħu jqanqlu ħakk u ikel f'xi nies meta jmissu magħhom. Min jiġrilu hekk, ma għandux iħokk, iżda jew ixarrab bl-ilma, inkella jinħilek b'is-sapun, jekk ikollu.

Mela, kull bniedem, bidwi jew mhux bidwi, għandu kull jedd li jgħix ta' bniedem, kif jixraq, u li ma jgħarraqx saħħtu. Ifittex ikollu wisa' biżżejjed fejn joqgħod, fejn jiekol u jsajjar u fejn jorqod. F'kull dar u f'kull razzett għandu jkollu l-loki nadif; tajjeb ukoll li jkollu fejn jinħasel xejn inqas minn nies oħra li ma jistgħux jitħammġu daqsu mħabba xogħlhom. Il-bhejjem għandhom jinżammu f'qatgħa għalihom, maqtugħin għalkollox minn fejn jgħammru n-nies. Is-sodod għandhom ikunu maqtugħin mill-art, jitqallbu u jixxemxu kuljum, u fl-aħjar kmamar fejn tidħol ix-xemx.

L-ilma tal-bir jinħtieġ li jkun safi, jiġi eżaminat sikwit minn tas-Sanità; l-iżjed wara l-ewwel xita: meta dan ma jistax, jew ma jkunx, sar, l-ilma tax-xorb u tat-tisjir għandu jitgħalla. Kull ħaxixa u frottijiet li ma jitqaxxrux jinħtieġ li jinħaslu sewwa u jitlaħalhu b'ilma li ma jkunx imniġġes biex wieħed jilqa' mit-tifojde. L-aqwa fuq kollox, hekk kif iħossu ruħhom mhux f'sikkithom, għandhom ikellmu lit-tabib mill-ewwel, bla ma jitnikkru bit-tama li jgħaddilhom waħdu, għax ftit tat-telf ta' ħin jista' jfisser il-ħajja.

IL-BIEDJA F'DAWN IL-JIEM

X'jista jsir issa fir-Raba' tagħna

(*C. Zammit Marmarà, M.B.E.*)

ISSA hu l-aħjar żmien biex wieħed jiżra' l-ful u l-piżelli. Għalkemm il-bdiewa żrigħ bħal dan isejħulu żrigħ imwaħħar, madankollu l-ful u l-piżelli li jinżergħu issa jimtessu wisq inqas mill-budebbus li f'artna jagħmel, kull sena, bosta ħsara.

Iż-żrigħ imwaħħar tal-ful igħin lill-bdiewa jeħilsu mill-budebbus li, jekk wieħed ma jagħmilx hekk, ikomplu jiżdied kull sena.

Kieku l-bdiewa jeħduha bi drawwa li għal ftit snin jiżirgħu mwaħħar, kieku aħna f'qasir żmien neħilsu mill-budebbus. Barra minn dan, jinħtieġ li wieħed idur ta' spiss il-pjanti tal-ful u tal-piżelli għal xi sinjal ta' budebbus, u malli jsib xi wieħed tiela', jaqilgħu minnufih *mill-egħruq* u jeqirdu. Hu meħtieġ ukoll li ma jintafax fl-art filgħalqa, kif anqas fuq il-ħajt tas-sejjieħ, għaliex hu għandu ruħu ħoxna u jibqa' jarda minnu nnifsu sakemm iwassal iż-żerriegħa.

Ħsara kbira jagħmlu dawk il-bdiewa li, meta jiġbru l-ful, iħallu l-budebbus fil-għalqa, bħallikieku qed jieħdu pjaċir bih. Dawn il-bdiewa, mhux biss jagħmlu ħsara lilhom infushom, iżda wkoll lill-bdiewa oħra. Iż-żerriegħa tal-budebbus hi hekk irqiqa li ttir, bħal għabra, mar-riħ, teħel mal-karettuni, ma' xkejjer, mal-meded, ma' suf in-nagħaġ, mal-mogħoż u ma' ħwejjeġ in-nies u b'hekk tingarr minn post għal ieħor u tixtered ukoll fil-bogħod. Mela mhux biss hu dmirek li teqred il-budebbus mill-għalqa tiegħek, iżda wkoll li ġġagħal bdiewa oħra jagħmlu bħalek.

Għal ħabta ta' nofs Jannar, agħti ftit Sulfat ta' l-Ammonja lill-ful u lill-piżelli, u b'hekk iġġibhom iżjed bikrija u iżjed għammelin. Tliet wiżniet it-tomna mxerred filwiċċ huma biżżejjed. Hu tabilħaqq illi s-Sulfat ta' l-Ammonja għola bil-bosta mħabba l-gwerra, iżda hu dejjem meħtieġ.

X'Tista' Tiżra'

Tista' tiżra' issa n-nevew, il-basal, is-selq, il-krafes, ir-ravanell, it-tursin, iż-zfunnarija, il-pitravi u l-għelejjel l-oħra tar-rebbiegħa u tas-sajf. Tista' wkoll tiżra' l-brinġiel, it-tadam u l-bżar aħdar taħt xi ħajt kenni sewwa jew fejn jista' jiġi mgħotti bil-ħġieġ.

Il-brinġiel, it-tuffieħ tadam u l-bżar aħdar jibżgħu ħafna mill-ksieħ u mis-silġ, u jinħtieġ li x-xitel jiġi mħares minn dan. L-iżjed mal-lejl. Għaldaqshekk wieħed għandu jiżra fi ħmiemel li jkunu msaħħin sewwa f'demel irqiq. Il-ħmiemel jinħtieġu wkoll jiġu mħarsin mir-riħ tat-tramuntana li jagħmlulhom ħafna ħsara.

F'qaqoċċ għandu jintaqax, u f'bidu Jannar wieħed igħinu bis-Sulfat ta' l-Ammonja.

Malli t-temp jippermetti, lesti xi ftit ħmiemel ġodda għal frawli. Agħżaqhom tajjeb demmilhom kif jinħtieġ u tista' tibda tħawwel. Għal dan it-taħwil ġdid agħżel dejjem banda tajba li fiha ma ġietx imrobbija l-frawli minn tliet snin 'l hawn. Il-ħmiemel l-oħra tal-frawli għandhom jitnaddfu mill-ħaxix ħażin.

Wieħed jista' wkoll ilesti, jew jibda ż-żrigħ tal-qamħ. Ir-raba' jista' jitlesta għaż-żrigħ tal-patata kif l-art tixxotta xi daqsxejn. Iż-żrigħ jista' jibda malli wieħed ikun jista' jikseb iż-żerriegħa tal-patata. Tkun ekonomija ħażina jekk wieħed iqatta' l-patata iżjed milli jinħtieġ. La tqattagħhiex iżjed minn erba' biċċiet. Jekk tinħtieġlek iżjed, ikun aħjar li tixtri iżjed żerriegħa, għaliex żerriegħa tal-patata mqattgħa bċejjeċ żgħar mhux biss ma jkollha l-ebda saħħa, iżda bosta minnha tista' tfalli u iżjed tfalli jekk l-istaġun ikun ta' l-ilma.

L-INSETTI LI JMISSU L-UĊUH TAR-RABA'

(C. Zammit-Marmarà, M.B.E.)

BOSTA tal-bdiewa jaħsbu li kull velenu li hu tajjeb biex joqtol insetti ta' għamla waħda hu tajjeb ukoll biex joqtol l-insetti l-oħra kollha. Dan mhu xejn hekk, u l-bdiewa jistgħu jifhmu r-raġuni ta' dan mit-tifsir li sejrin nagħtu f'dan l-artiklu.

Ġisem l-insetti u dwied hu magħmula minn tliet biċċiet, li huma: ir-ras, is-sider, u ż-żaqq.

Ir-ras fiha l-mustaċċi li bihom l-insetti mhux biss iħossu, imma aktarx ukoll ixommu. Fiha wkoll l-għajnejn li bihom huma jagħarfu l-għamla ta' l-affarijiet, jew f'kasijiet oħra jistgħu biss jagħarfu d-dawl mid-dlam. Il-ħalq mhux ta' kull insett l-istess. Biċċa għandhom ix-xedaq u bħal sorta ta' swaba' biex iressqu l-ikel tagħhom, u oħrajn flok ħalq għandhom bħal tromba ta' ljunfant, li biha jtaqqbu u jerdgħu s-sugu. Għall-bdiewa u l-ġardinara dan il-pont hu ta' importanza kbira li jkunu jafuh, għaliex b'hekk ikunu jistgħu jaraw id-drawwa ta' dawn l-insetti kif jieklu, jiġifieri biċċa minnhom igerrmu, ngħidu aħna, il-weraq, filwaqt li oħrajn idaħħlu t-tromba ġewwa l-werqa u jerdgħu s-sugu tagħha fil-waqt li l-werqa minn barra tibqa' sħiħa.

It-tieni biċċa tal-ġisem, is-sider, hi dik li minnha jiddependi ċ-ċaqliq, li magħha jkollha s-saqajn u jista' wkoll ikollha l-ġwienaħ.

It-tielet biċċa, iż-żaqq (bosta drabi msejħa wkoll id-denb) tikkorrispondi ftit jew wisq ma' nofs il-ġisem t'isfel tal-bniedem. Ma' tul l-insett kollu, sewwa sew minn taħt, hemm bħal tubu twil li jippompja d-demm u jħabbat sewwa sew bħal qalb tal-bniedem, u għalhekk nistgħu ngħidu li din hi qalb l-insetti.

Wieħed hawn jistaqsi: allura kif jieħdu n-nifs l-insetti? L-insetti f'din il-biċċa ma jixxiebhu xejn mal-bniedem. Il-bniedem jieħu n-nifs b'mezz tal-pulmun, u l-ossiġenu jiġi mixrub mid-demm u jinġarr mal-ġisem kollu fejn jinħtieġ. Fl-insetti dan jiġri xort'oħra. Huma għandhom bħal toqob imqassma ma' ġisimhom li jinfdu ma' tubi li jgħaddu ma' kull naħa tal-ġisem; f'dawn l-arja tidħol u minnhom toħroġ. Kull organu minn tagħhom għalhekk għandu l-arja li jinħtieġ, u m'hemmx bżonn ta' pulmuni. Meta aħna niġu biex inbixxu jew inxerrdu xi mediċini biex neqirdu l-insetti, dan il-pont hu meħtieġ ħafna li niftakruh.

Issa niġu għad-drawwa tal-ħajja ta' l-insetti, li hija wkoll bil-bosta importanti. Il-ħajja f'ħafna kasijiet tibda minn bajda li tbid l-omm, iżda ż-żgħar li jfaqqsu minn din il-bajda f'bosta drabi ma jkunux jixbhu, għall-ewwel, lill-omm. Maż-żmien jikbru u jiġu jixbhu lil missierhom u 'l ommhom, u sakemm isiru hekk jitbiddlu tant fil-għamla, li kultant bilkemm temmen li jkun l-istess insett jew dudu. Din il-bidla hekk kbira jista' wieħed ifissirha bil-fatt li f'kull għamla li jitbiddel, l-insett jew dudu jkollu xogħol wieħed x'jagħmel u xejn iżjed. Dan nistgħu narawh billi nħarsu, bħall'kieku, lejn il-farfett tal-kromb. Li l-bajda tiegħu tfaqqas dudu; id-dudu ma jagħmel xejn ħlief jiekol, u meta jkun kiel u kiber biżżejjed jitkaxkar taħt xi ħofra jew ma' xi ħajt u jitbiddel f'fosdqa. Hemm hekk l-insett la jiekol u lanqas jimxi, iżda jagħmel bidla ta' l-għaġeb, u wara ftit taż-żmien mill-fosdqa joħroġ farfett. Il-farfett ma jmurx jiekol il-weraq bħal ma jagħmel meta ikun dudu, iżda xogħlu hu biss li jittajjar u jkattar ir-razza.

Meta wieħed ikun jaf id-drawwa kollha ta' l-insetti allura ssir ħaġa wisq iżjed ħafifa li jikkumbattihom. Minn dak li fissirna wieħed jara wkoll li l-aħjar żmien biex jeqred dan id-dud bil-veleni hu fiż-żmien li jieklu, għalkemm dan ma jfisserx li fejn jista' wieħed ma għandux ukoll jipprova jeqridhom fi żmenijiet oħra.

Issa niġu għall-mod li wieħed għandu jagħmel biex jeqred dawn l-insetti. L-ewwelnett għandna l-metodi **preventivi**, jiġifieri li wieħed jilqa' minn qabel. Hemm ħafna xorta ta' insetti li ma joktrux kieku ma jsibux fuq hiex. Xi xorta ta' insetti li jidħlu u jgħawru fiz-zkuk tas-siġar ma jidħlux kieku ma jsibux xi friegħi mejta li fuqhom jibdew ix-xogħol tagħhom. Mela l-ewwel ħaġa li għandna nagħmlu hi dik li nżommu r-raba' nadif mill-ħaxix ħażin, u s-siġar miżbura tajjeb. Frott imwaqqa' taħt is-siġar għandu jingabar minnufih u jitwassal jew jitgħarraq fl-ilma.

Issa, bħalma ġa għedna, mhux l-insetti u d-dud kollha jmissu l-pjanti bl-istess mod. Il-bergħud aħdar jew iswed tas-siġar tal-frott jew il-bergħud tal-qara' u tal-bhajra, il-ħass iswed tal-ful (li mhux ħaġ'oħra ħlief bergħud iswed), ma jagħmlux il-ħsara bħalma jagħmel id-dud tal-farfett tal-kromb, għaliex id-dud tal-farfett tal-kromb jiekol mill-werqa u inti malajr tinduna bih għax tara l-werqa mikula filwaqt li l-bergħud tal-għelejjel, bħal dawk li għadni kif semmejt ma għandhomx xedaq jew ħalq, iżda għandhom tromba rqiqa, li fil-għamla tixbah lit-tromba ta' ljunfant, li biha jtaqqbu l-werqa u minn ġewwa fiha jarda' s-sustanza kollha tagħha, bħal kieku, biex nifhmu aħjar, jixorbilha demmha.

F'attakk ta' insetti bħal dawn li semmejna, jekk inti tħares lejn il-weraq, inti tara li huma mimsusa mid-dud, iżda l-werqa ma tkunx mikula, tkun sħiħa, għalkemm il-biċċa l-kbira, f'attakk minn din il-xorta l-werqa tibda titkebbeb.

Mela li għandna nifhmu hu illi meta jkun dud tal-kromb jew dud li jixbah lilu, l-aħjar velenu (tosku) li bih neqirduh irid ikun "velenu ta' l-istonku". Jiġifieri velenu li tbixxu fuq il weraq u allura meta d-dud jiekol minnhom il-velenu joqtolhom.

Iżda velenu bħal dan ma jagħmel xejn lill-insetti l-oħra bħal bergħud, għaliex dan ma jmissx wiċċ il-werqa u lanqas jiekol minnha, iżda jarda minn ġewwa fiha u allura l-velenu li jkun hemm imxerred ma wiċċ il-werka ma jagħmillu xejn. F'dan il-kas ikun jinħtieġ "velenu li joqtol bil-kuntatt", jiġifieri velenu li trid tbixxu fuq l-insett stess u mhux fuq il-weraq, u hawn qiegħed l-iżjed pont importanti li wieħed għandu jifhem.

Mela meta wieħed jixtri xi mediċina kontra d-dud ma għandux jaqbad u jbixx bl-addoċċ għaliex jekk mediċina tkun tajba biex teqred wieħed tista' ma tkunx tajba biex teqred ieħor u allura jkun telf ta' żmien u ta' flus jekk inti tbixx bl-addoċċ.

LILL-BDIEWA NHAR IL-MILIED

Il-lum l-anġli mis-Smewwiet
 tawkom bxara ta' ħlewwiet,
 il-lum twieled l-Iben t'Alla
 fuq ftit tiben ġewwa stalla.

Lilkom fost l-ulied t'Adam
 deher tal-Kewkba d-Dawl fid-dlam.
 Intom kontu l-ewlenin
 illi ġejtu imħabbrin.

Bla xejn iżjed ma stennejtu,
 il-merħliet tagħkom ħallejtu;
 mortu u sibtu fost id-dija
 fl-Għar ta' Betlehem it-Tarbija.

Dlonk inxtħettu għarkubtejkom
 qalb in-ngħaġ li kienu ħdejkom
 u tajtuh l-oħla tislima,
 raddejtulu l-ewwel qima.

Mela llum "Il-Bidwi" ħukom
 jixtiqilkom l-ogħna barka,
 li Ġesù ikun għalikom
 tul ħajjitkom sejf u tarka.

Illi fuq ir-raba' tagħkom
 jtfa' dlonk il-barka tiegħu,
 illi jibqa' dejjem magħkom
 bis-setgħan u qawwi driegħu.

Li Ġesù fli ġej iżommkom
 id f'id taħdmu għalenija
 u, jekk wieħed tonfqu jkollkom,
 Ilkom Hu jroddilkom mija.

Dan li "Il-Bidwi" jixtieq jagħti,
 biex ilkoll timxu 'l quddiem:
 hena u riżq biex ħadd ma jbati:
 fl-għalqa u f'darkom l-isbaħ sliem!

C. SANT.

GHALA TIĠIEĠA TBID BAJD ŻGHIR

(*C. Zammit-Marmarà M.B.E.*)

BIEX il-bajd ikun ta' daqs tajjeb għas-suq, u biex iġib prezz tajjeb, dan m'għandux ikun ta' pis inqas minn uqitejn il-waħda. Bajd ta' pis ikbar jew bajd ta' inqas ikollu qoxortu agħar minn ta' dak ta' wqitejn. Barra minn dan meta jkollu pis ta' wqitejn, il-bajd ikun isbaħ, u jingarr fis-swieq iżjed tajjeb u iżjed bil-kumdità.

Hi ħaġa li jafha kulħadd li bajd irqiq qatt ma hu mfittex fis-swieq daqs l-ieħor ta' daqs tajjeb, u meta jinbiegħ, l-irqiq iġib prezz inqas. Għalkemm wieħed forsi ma tantx jagħti kas tal-prezz inqas li jġib, iżda mingħajr dubju hu fatt li t-telfa kollha fi staġun ma tkunx hekk żgħira li wieħed ma jikkalkulahiex.

Id-differenza fil-prezz tal-bajd ma hix il-ħaġa ewlenija, għaliex it-tiġieġ li jbidu bajd żgħir il-biċċa l-kbira jkunu neqsin mis-saħħa u jimirdu bħal kieku xejn, ikunu huma stess ta' daqs żgħir milli jmisshom, u l-bajd tagħhom ma jkunx adattat għat-tqegħid.

L-Istaġun u l-Ikel

Hemm ħafna ħwejjeġ li jistgħu jikkaġunaw bajd żgħir tat-tiġieġ, li kull waħda minnhom jeħtieġ tiġi mgħarbla tajjeb. L-iżjed ħwejjeġ li wieħed għandu l-ewwel jikkunsidra huma: l-istaġuni u l-ikel li wieħed jitma' lit-tiġieġ.

Il-biċċa l-kbira, f'April u f'Mejju, it-tiġieġ jilħqu l-iżjed żmien li fih ibidu. Tiġieġ tajbin ibidu ħames bajdiet jew

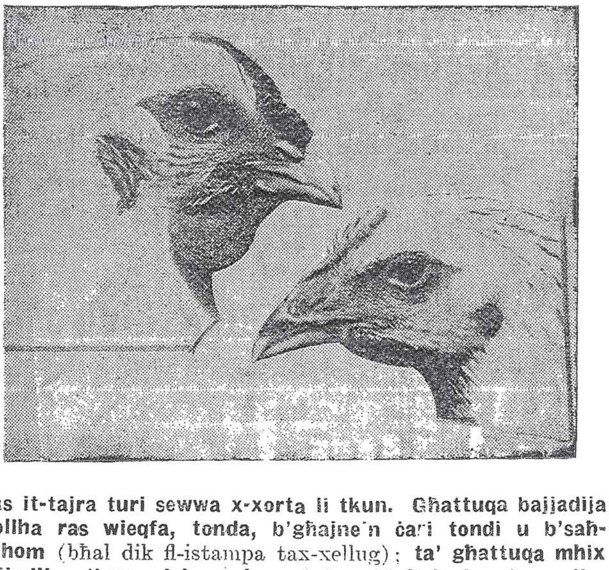

Ras it-tajra turi sewwa x-xorta li tkun. Għattuqa bajjadija jkollha ras wieqfa, tonda, b'għajnejn ċari tondi u b'saħħithom (bħal dik fl-istampa tax-xellug); **ta' għattuqa mhix bajjadija tkun dejqa, ippuntata, b'għajnejn tawwalin,** (bħall-istampa fil-lemin).

iżjed fil-ġimgħa. Issa meta t-tiġieġ ituk dan l-għadd ta' bajd, jiġi jfisser li huma qed ituk qligħ iżjed minn kull staġun ieħor bi proporzjon ta' l-ikel li jieklu, u madankollu huma ftit li xejn jieklu iżjed jew aħjar minn staġuni oħra.

Hi ħaġa bid-dieher li jekk tiġieġa tagħti bajd iżjed u l-ikel tagħha jibqa' l-istess, allura l-bajd jibda jiċkien. Iċ-ċkunija tal-bajd fix-xhur li semmejna hi ħaġa li drajnieha, iżda dan ma jfissirx li ma hix ħaġa li nistgħu niskansawha, u jekk nistgħu niskansawha, dan nagħmluh billi nagħtu attenzjoni ikbar għall-ikel li nitimgħu lit-tiġieġ fi żmien bħal dan.

Barra minn dan, is-sħana tas-sajf tolqot ukoll l-organu tal-bajd b'mod illi dan ma jibdiex jagħti dak kollu li jeħtieġ u fil-kwantità li teħtieġ biex il-bajd ikun ta' daqs tajjeb. Dan nistgħu naħarbuh billi nżommu t-tiġieġ f'postijiet friski u li jkunu ventilati tajjeb.

Itma' t-Tiġieġ skond is-Sengħa

Tiġieġ li ma jiġux mitmugħa kif titlob is-sengħa, li jiġu mitmugħa ftit, jew jiġu mitmugħa ikel li mhux adattat, **jew li jkunu neqsin minn ilma nadif x'jixorbu,** allura dawn aktarx ibidu bajd żgħir. Dawn huma kollha ħwejjeġ li min irabbi t-tiġieġ jista' jirmedjahom.

Żball li bosta drabi jagħmlu d-dilettanti u oħrajn li jrabbu t-tiġieġ, hu dak li fis-sajf inaqqsu l-qamħ ir-rum li soltu jtuhom. Għas-dawk tajba għat-tiġieġ għandu jkollha 20 fil-mija qamħ ir-rum u 10 fil-mija dqiq tal-ħut jew dqiq tal-laħam, meta wieħed jista' jiksibhom.

Jeħtieġ niftakru illi tiġieġa li tbid ħafna, jew li tbid bajd oħxon, jeħtiġilha ikel li jagħmel ix-xaħam, jbħalma hu l-qamħ ir-rum.

Jekk tiġieġa tkun xi nofs artal iżgħar fid-daqs minn tiġieġa normali tar-razza tagħha, allura mingħajr dubju ta' xejn tbid bajd irqaq.

Jekk wieħed jagħmel attenzjoni fl-ikel tat-tiġieġ u fil-mod li jżommhom, allura t-tiġieġ jagħmlu bajd ta' l-ikbar daqs li ġisimhom jista' jippermetti; iżda jekk it-tiġieġa hi ta' daqs iżgħar mill-vera razza tagħha, allura hi ħaġa naturali li inti għandek taħseb biex tikseb tiġieġ aħjar, u li tikseb bajd tat-tqegħid għal taħt il-qroqqa jew għall-inkubatur **biss** minn tiġieġ tajba li jkunu ta' daqs u ta' pis skond ir-razza tagħhom.

Iżjed ma tkun żgħira t-tiġieġa meta tiftaħ tbid, u iżjed ma tiftaħ tbid kmieni, iżjed tbid bajd żgħir. Jekk wieħed jibda jagħżel tiġieġ u jħares biss lejn l-għadd ta' bajd li jagħtu, mingħajr ma jqis jekk it-tiġieġ humiex ta' daqs regolari skond ir-razza tagħhom, allura jispiċċa biex hu jikseb razza ta' tiġieġ bajjadin, iżda li l-bajd tagħhom ikun żgħir u li t-tiġieġ jistgħu jkunu marradin.

Razza bħal din ma tfendi qatt, u għalkemm bħala dilettanti aħna nistgħu nagħżlu tiġieġ li jkunu sbieħ fil-għajn, bħala negozju aħna rridu tiġieġ li jkunu tajbin għall-klima tagħna, tiġieġ li jkunu b'saħħithom, li jimirdu mill-inqas, u li jbidu bajd ta' daqs tajjeb, li fil-pis ma jkunx ta' inqas minn uqitejn, bħat-tiġieġ suwed ta' Malta.

Meta jkollna tiġieġ minn din ix-xorta, it-torbija tagħhom tkun tfendi u allura wieħed jista' jgħid li t-tiġieġ qed iżommu lilu u mhux hu jżomm lilhom.

It-tiġieġ suwed ta' Malta huma razza mill-aħjar nett. Dawn kienu ġew magħżulin b'reqqa kbira ftit snin ilu minn Dr. Alfred Azzopardi. Id-Dipartiment tal-Biedja qiegħed jagħmel ħiltu kollha biex ikattar in-numru ta' tiġieġ minn dawn li semmejna u minn xi oħrajn li huma tajbin għall-klima tagħna.

TRUF TA' GHERF

(*L-Editur*)

Iżjed ma tistudja iżjed tinduna kemm ma taf xejn.

* * *

Il-kalzetti tal-ħarir inkixfu fis-seklu sittax (bosta jgħidu li qatt ma nxirfu daqs dal-żmien).

* * *

Is-saħħa hi l-ikbar għana, jgħidu l-għorrief. (Iżda t-tobba u l-ispiżjara ma jgħidux bħalhom).

* * *

L-injurant dejjem jixtieq dak li jara għand ħaddieħor.

* * *

Jgħidu li ħafna rġiel jitkellmu f'waqt li jkunu reqdin.— forsi n-nisa tagħhom ma jagħtuhomx ċans jitħaddtu meta jkunu mqajmin.

* * *

L-iżjed bniedem li jgħix kuntent hu dak li dejjem ifittex li jagħmel ġid lil ħaddieħor. Min jipprova jirbaħ bit-terroriżmu u billi jagħmel id-deni lil proxxmu, ir-renju tiegħu jkun qasir!

BONE MEAL
(Trab tal-Għadam)

(*L-Editur*)

Ftit żmien ilu bdiet industrja f'Malta tat-trab tal-għadam, li hu tajjeb ħafna bħala demel artifiċjali. L-iżjed jekk jingħata mas-Sulfat ta' l-Ammonja jew demel ieħor li jagħti l-azotu. Hu tajjeb ħafna għas-siġar tal-frott u għall-fjuri.

Lil dan id-demel ingħata ċertifikat mir-"Royal Institute of Public Health and Hygiene" ta' Londra, li jur illi t-"Trab tal-Għadam" magħmul Malta hu prodott ġenwin. Il-proprjetarju ta' din l-industrja ġdida hu s-Sur **ALFRED E. ABELA, 81, Blanche Street, Tas-Sliema.**

IL-GĦAŻLA TAŻ-ŻRIERAGĦ

(C. Zammit Marmarà, M.B.E.)

KULL wiċċ li jittieħed mill-art jiddependi l-iżjed mix-xorta ta' żerriegħa li nkunu żrajna. Hi drawwa tal-bidwi tagħna li jżomm żerriegħa minn tiegħu stess minn staġun għall-ieħor, iżda fejn il-bidwi jinħtieġlu jżomm żerriegħa minn tiegħu jinħtieġ li din il-biċċa xogħol jagħmilha bil-għaqal u bil-paċenzja. Nieħdu l-ewwel il-qamħ. Biex wieħed iżomm żerriegħa, dan għandu jagħżel l-isbaħ sbul, li jkun kollu tal-kwalità li jrid hu, sbul li jkun mela tajjeb u minn pjanti b'saħħithom.

Minn dan is-sbul inti m'għandekx terfa' ż-żerriegħa kollha, iżda biss dik ta' nofs l-isbula, għaliex tat-tarf ta' fuq u ta' taħt aktarx li jagħtu prodott inqas sabiħ. Is-sena ta' wara m'il-prodott li jtik dan is-sbul għandek terġa' tagħmel l-istess għażla u b'dan il-mod fi ftit żmien inti jkollok prodott li ħadd ma jgħaddih. F'din il-għażla għandek dejjem toqgħod attent biex tagħżel sbul ta' l-istess xorta u ta' għamla waħda biex b'hekk ikollok prodott kollu l-istess u mhux bħal dak li fikw't wieħed jara fir-raba'. Dan l-istess xogħol għandu jsir meta wieħed jerfa' x-xgħir u l-qamħ ir-rum għaż-żrigħ.

Iż-żerriegħa tal-ful għandha wkoll tingħabar bil-għaqal. Agħżel l-imżiewed l-iżjed twal, l-iżjed mimlija u l-iżjed bikrija, li jkunu l-iżjed 'l isfel. Għandek ukoll tiskarta dejjem minn dawk il-pjanti li ma jkunux ta' l-istess għamla biex inti jkollok prodott kollu l-istess. Il-għażla tal-piżelli u tal-leġumi l-oħra ssir ukoll bl-istess mod.

Iż-żerriegħa tal-basal jinħtiġilha f'artna għaqal kbir biex innaqqsu dak it-taħwid ta' razez li naraw illum. Iż-żerriegħa għandna nagħżluha minn basal l-iżjed sabiħ u mwaħħar, minn basal li wieħed ikun ħawwel fil-ħarifa. Jekk titħawwel iżjed minn xorta waħda ta' basal fl-istess raba' jew ħdejn xulxin, allura dan jiddakkar u jkollok prodott mhux kollu ta' l-istess xorta.

Ftit snin ilu, kont daħħalt f'artna għall-ewwel darba dak il-famuż dulliegħ ta' qoxra ħadra skura mfella u ta' laħam aħmar daqs id-demm li irnexxa ħafna fil-Gżejjer tagħna u bis-saħħa tiegħu wieħed qed jiekol xi dulliegħa tajba, iżda bittieħa tajba ma tantx issib. It-togħma tiddependi wkoll mill-kultivazzjoni. Għal dawk li jridu jżommu żerriegħa minn frott tagħhom, għandu biss jinżamm frott ta' l-aħjar għamla u bikri, li jkun qrib iz-zokk ewlieni. Il-qara' u l-ħjar għaż-żerriegħa jingħażlu wkoll bl-istess mod.

It-Tuffieħ Tadam għaż-Żerriegħa

Għandek tagħżel frott bikri sabiħ fid-daqs, fil-għamla u l-lewn. Agħżel dak il-frott li ma jkollux dik il-ġidra li tibqa' dejjem ħadra fejn tolħroġ miz-zokk li hi magħrufa bħala difett. Iż-żerriegħa tal-bringiel, tal-bżar u tat-tadam tiddakkar malajr wisq u wieħed m'għandux iżomm żerriegħa minn pjanti li jkollhom qribhom kwalità oħra mhix mixtieqa. Dan hu partikularment hekk fil-każ tal-bżar. Jekk fil-qrib wieħed ikollu bżar li jaħraq jista' joqgħod żgur li l-bżar aħdar li minnu jżomm iż-żerriegħa joħroġ jaħraq ukoll.

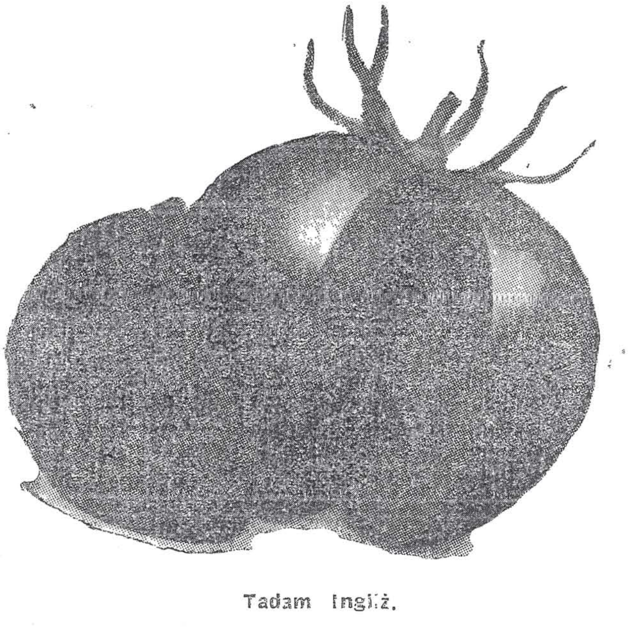

Tadam Ingliż.

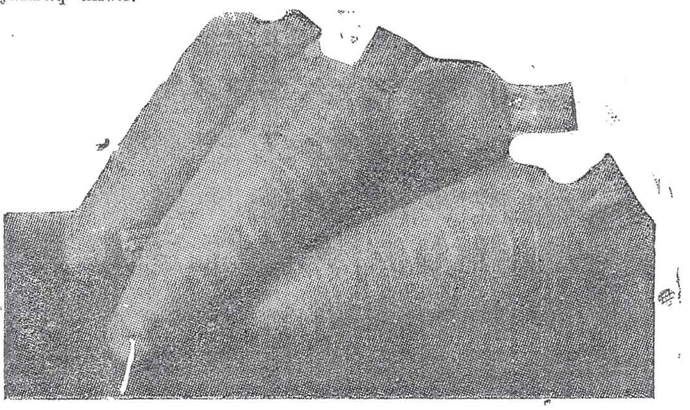

Karotti, Chantenay, red-cored.

Bringiel u Bżar għaż-Żerriegħa

Għandek tagħżel l-ewwel frott li tagħmel il-pjanta u mhux l-aħħar bħal ma jagħmlu xi wħud. Agħżel frott sabiħ u ta' għamla sabiħa. Biex iż żerriegħa tagħti prodott tajjeb jinħtieġ li tħalliha ssir sewwa fis-siġra.

Pastard u Brokkli

Agħżel għaż-żerriegħa dawk li jkollhom qalba sabiħa, u dawk li jżommu għaż-żerriegħa qis li ma jkollhomx qribhom ġidra jew kaboċċi bil-fjur.

Il-qoton għaż-żerriegħa wieħed jieħdu billi jagħżel l-ewwel ġewżiet minn pjanti sbieħ u b'saħħithom. Il-ġewżiet għandhom ikunu ta' l-aħjar għamla li l-ħjut tagħhom ikunu ta' lewn sabiħ u ta' ħjut l-iżjed twal.

Il-kemmunu jingħażel billi jżomm għaż-żerriegħa l-isbaħ pjanti u l-iżjed bikrin bi frott mimli, lixx u mingħajr difett. Għaż-żrigħ agħżel żerriegħa li tkun friska u li ma jkollhiex iżjed minn sentejn.

Il-ġidra tingħażel billi wieħed iżomm l-isbaħ ġidra, l-iżjed bikrija, l-iżjed ċatta u l-iżjed li ddum ma tagħmel fjur.

L-għażla tal-pitravi, nevew, ravanell, zfunnarija eċċ., issir billi żżomm l-isbaħ pjanti u l-iżjed bikrija li jgħaqqdu l-għeruq l-iżjed malajr. Dawn, mą għandniex xi ngħidu, għandhom ikunu ta' għamla sabiħa u ta' lewn kif imiss. Jinħtieġ li qatt ma jbatu l-għatx u li jiġu kultivati tajjeb sa l-aħħar. Agħżel għaż-żerriegħa pjanti li nżerghu fir-rebbiegħa.

MA TANTX JORQOD!

(ĊAJTA)

Wieħed impjegat f'Aġenzija kien dejjem jiftaħar li jorqod ftit. Ġurnata waħda, **kien it-Tnejn,** daħal id-dar daqsxejn tard filgħaxija, u qagħad attent biex iqum fil-ħin, għaliex l-għada kellu jkun l-uffiċċju fit-tmienja ta' filgħodu. Meta stembaħ sab li kienu s-sitta ta' filgħodu, reġa' tqalleb il-banda l-oħra u qal bejnu u bejn ruħu "norqod siegħa oħra": meta reġa' stenbaħ l-arloġġ kien juri s-sebgħa u kwart u huwa qal "norqod kwarta oħra"; meta stenbaħ it-tielet darba sab li kienu t-tmienja u nofs.

Huwa kellu debbulizza qawwija, iżda billi kien sar ħin wisq libes malajr u mar jiġri l-uffiċċju fejn wasal fid-disgħa ta' filgħodu. Malli wasal daħal ħdejn il-Prinċipal tiegħu u qallu:

—Sinjur, jiddispjaċini ħafna li ġejt siegħa tard.

—Kif siegħa tard?! (wieġeb il-Prinċipal) għax ma ġejtx nhar it-Tlieta u l-Erbgħa?

—Kif it-Tlieta u l-Erbgħa?! (staqsa l-impjegat). Il-lum x'inhu,!

—Il-lum il-Ħamis!!! (wieġeb il-Prinċipal).

L-impjegat sab li kien ilu rieqed tlitt ijiem.

IL-MARD TA' WĊUH IR-RABA'

(*G. Zammit Marmarà, M.B.E.*)

WISQ ftit huma dawk l-uċuh tar-raba' li fil-Gżejjer tagħna ma jimtessux minn xi mard; u għalkemm ix-xjenza sabet rimedju ta' kull marda, il-bidwi tagħna baqa' hekk lura f'din il-biċċa li jew ma jagħ:i kas ta' xejn u jħalli l-prodott jintemm, jew inkella jfittex li jikkura dan il-mard metà jkun daħal 'il ġewwa ħafna u meta ma jkunx hemm tama iżjed li jsalvah.

Hi ħaġa bizzejjed magħrufa li hu wisq eħfef, wisq orħos u wisq ta' fejda li l-mard tal-prodotti jiġi milqugħ malli jidher; u f'ħafna mill-mard, bħal ma hi l-marda tal-ġlata tal-patata, hu b'l-bosta meħtieġ illi r-rimedju li tatna f'idejna x-xjenza jintagħmel qabel ma titfaċċa l-marda, jiġifieri li aħna għandna nħarsu l-prodott mill-marda qabel ma tidher — għaliex ir-rimedju hu rimedju preventiv u mhux kura.

It-traskuraġni mill-bdiewa li jagħmlu dan li qegħdin ingħidu tiġi, bla dubju, mill-fatt li huma ma jafux x'inhi l-marda. Meta wieħed jifhem is-suġġett tajjeb, allura hu stess jara l-għala jiħtieġlu jilqa' minn qabel.

Fi ftit kliem biex aħna nfittxu li nġibu r-raba' 'il quddiem jinħtieġ qabel inkunu għaddejna moħħ il-bidwi għall-aħjar. Meta l-bidwi jiġi 'l quddiem hu, allura r-raba' li jkollu f'idejh malajr jitjieb.

Biex aħna nkunu nistgħu nifhmu sewwa x'inhuma l-mardijiet ta' l-uċuh tar-raba', nistgħu nikkalkulaw il-mardijiet kollha bħala membri ta' klassi baxxa ta' pjanti li jgħixu biss minn fuq pjanti oħra ta' klassi superjuri għalihom. Dawn il-pjanti ta' klassi baxxa huma magħrufa bħala foqqiegħ jew fungi, li s'issa x-xjenza taf minnhom fuq il-ħamsin elf wieħed.

Minn dawn il-foqqiegħ jew fungi l-iżjed magħrufa f'artna huma l-moffa (magħrufa mill-bdiewa bħala "mell abjad" u bewl il-ħmir), is-sadid (bħal ma hu s-sadid tal-qmugħ), il-ġlata tal-patata (*phytophtora infestans*), u oħrajn.

Id-differenza bejn pjanta ordinarja u l-fungi hi fil-waqt li ta' l-ewwel tħaddar għax għandha l-klorofilla, il-fungi m'għandhomx minn din, u ma jistgħux iħaddru, u allura ma jistgħu jiġbdu l-ebda sustanzi mill-arja, u la ma jistgħux, allura jinħtieġilhom igħixu minn fuq dahar pjanti oħra biex minnhom jieħdu z-zokkor, il-lamtu, iċ-ċelluloži, u sustanzi oħra, (mix-xjenza magħrufa bħala *carboidrati*).

Dawn il-fungi jergħgħu jitqassmu f'żewġ taqsimiet oħra: saprofiti u parassiti. Is-saprofiti jinsabu fuq xi ħaġa mejta jew li qed titħassar, bħal zkuk mejta; u għalhekk dawn ma jmissux lil-pjanti ħajjin. Il-fungi parassiti jmissu lill-pjanti ħajjin, u jekk wieħed iħallihom jikbru fuqhom, allura jieħdu minnhom is-sustanzi kollha u jibqgħu sakemm joqtlu l-pjanta jew iqagħbruha ħafna.

Jagħmlu żball kbir dawk li jaħsbu li meta jidħlu t-tbajja' fuq il-weraq u fuq iz-zkuk tal-pjanti l-marda tkun għadha kif dehret. Dak li jkun ġara hu illi l-fungu parassita jkun daħal u t-tbajja' li jidhru jfissru illi l-fungu jkun qatel il-ħdura ta' dik il-biċċa tal-pjanta u jkun ġa kiber bizżejjed u ġie għal wiċċ biex jagħmel iż-żerriegħa. Terġa' din iż-żerriegħa (jew spori) jekk wieħed ma jeqridhiex, ittir mar-riħ, tinġarr mix-xita jew mill-insetti għal fuq pjanti oħra li jkunu għadhom m'humiex mimsusa, u l-marda tkompli tixtered.

Għaldaqshekk jiżbaljaw ħafna dawk il-bdiewa li jfittxu li jbixxu l-wiċċ **wara** li tidher il-marda, għaliex il-fungu jkun ġa laħaq kiber. Iż-żerriegħa tal-marda ma tidherx bil-għajn, u għalhekk hu meħtieġ li aħna nbixxu l-wiċċ qabel ma titfaċċa l-marda. Dan il-mard jiħtieġ li aħna nilqgħuh minn qabel u mhux nikkurawh; igħidu sewwa l-Ingliżi li "Prevention is better than cure." Meta aħna naraw il-marda, il-ħsara tkun ġa saret.

Jekk aħna rridu li neqirdu dan il-gwaj minn ġo artna jew għallinqas innaqqsuh, allura jiħtieġ li aħna nieħdu passi qawwija mill-ewwel, għaliex meta jilħaq jitfaċċa, il-mard jixtered hekk malajr li ma jkunx hemm żmien li wieħed jagħmel ir-rimedju li nkunu nafu bih biex neqirduh.

Il-bdiewa jafu bizżejjed kemm tixtered bħal leħħa ta' berqa l-marda tal-ġlata tal-patata. Kemm-il-darba ġara li bidwi li jkun tgħaxxaq bi'l-ġmiel tal-patata li jkollu fl għalqa jmur wara jumejn u jsibha kważi niexfa għal kollox? U min hu dak il-bidwi li, wara li min jaf kemm ikun bata biex ħadem u demmel l-art, żera' l-patata, għaddieha u ħwejjeġ oħra, ma jndimx meta jara flusu sejrin mar-riħ bi ħtija tiegħu biss għaliex ixxaħħah biex jixtri ftit soldi kupru, jew biex iqabbad lil min ibixxhielu?

Mela aħna jinħtiġilna l-ewwelnett li, meta jkollna xi pjanti morda, frott marid jew zkuk mejta, ma nixħtuhomx fiż żibel, iżda għandna naħarquhom minnufih. B'hekk inkunu qegħdin neqirdu ħafna żerriegħa ta' mard li tista' 'l quddiem tmiss ir-raba' tagħna u ta' qrabatna.

Qatt m'għandna nieħdu żerriegħa jew bċejjeċ minn uċuh jew pjanti morda. Jekk aħna niżirgħu patata ġa mimsusa mill-mard, allura aħna ma nkunux niżirgħu l-patata biss, iżda magħha nkunu qegħdin niżirgħu wkoll il-marda tagħha.

Il-ħaxix ħażin għandna neqerduh malli jidher. Bosta mill-fungi parassiti jgħaddu żmien fuqu u minnu jixterdu għall-pjanti tajba.

Fejn nistgħu għandna nilqgħu l-mard qabel jidher, l-iżjed fuq il-patata, fejn aħna nistgħu neħilsu minn ħafna inkwiet jekk inbixxuha fil-waqt. Il-lum tinsab mediċina tajba ħafna għal-l-mard tal-ġlata tal patata. Din hi l-"Bordinette" li tinxtara b'irħis f'landi, u ma trid l-ebda taħbit ħlief biss li wieħed idewwibha fl-ilma.

IL-ĦANFUSA TAL-PATATA
(Leptinotarsa Decemlineata)

(*J. Orlando Smith*)

IL-ĦANFUSA tal-patata, illi l-Ingliżi jsejħulha "Colorado Beetle", hija waħda mill-għedewwa l-aktar ta' qrda li teżisti fid-dinja kontra l-uċuh tal-patata.

Din il-ħanfusa hija ħaġa ħafifa biex tagħrafha, jekk Alla iħares qatt xi bidwi minn tagħna għad jiltaqa' magħha. Twila daqs nofs pu'zier u magħmula nofs tond. Il-lewn tagħha huwa isfar b'ħames sinjali ta' lewn iswed. Fuq għonqha jidhru żewġ sinjali suwed oħra u fuq kull ġenb ta' dawn iż-żewġ sinjali ħafna tikek suwed. Għandha sitt saqajn.

L-omm tistaħba fil-ħamrija u għal ħabta tar-rebbiegħa toħroġ u tibda tqiegħed il-bajd tagħha f'għadd kbir. Hija tgħix tliet ġimgħat biss wara li tibda tbejjed, iżda ma' tul dawn it-tliet ġimgħat il-għadd ta' bajd li tbejjed huwa bizżejjed biex tiżgħed ħafna bnadi. Ma' tul sena jista' jkun hemm tliet ġenerazzjonijiet tal-ħanfusa ta' Colorado.

Malli ż-żgħar jitwieldu, flimkien mal-kbar, jibdew jieklu bla waqfien il-patata li jsibu u l-ħsara li jagħmlu hija mill-akbar.

L-aktar ħaġa magħrufa li nstabet għall-kontroll kontra l-ħanfusa tal-patata hija l-użu tal-bexx bl-arseniku, iżda l-esperti kollha jgħidu li l-ebda spiża ma hija kbira li wieħed jagħmel kontroll biex din il-ħanfusa ma tidħolx fil-pajjiż, u jaqbel li wieħed jagħmel spiża milli wieħed iħalliha tidħol u wara jfittex il-mezz sabiex ikun jista' jeqridha.

Fl-Ewropa din il-ħanfusa kienet tfaċċat kemml-il-darba, iżda bis-saħħa ta' kontroll qawwi u passi iebsa li ttieħdu minnufih malajr inqerdet sakemm fl-aħħar, fl—1922 reġgħet dehret fi Franza u b'inkejja tal passi kollha li ttieħdu, u l-ispejjeż kbar li għamel il-Gvern Franċiż għall-kontroll tagħha, din id-darba baqgħet tinfirex, ħadet fi Franza kollha u bil-mod il mod inxterdet ma' l-Ewropa minn pajjiż għal ieħor.

Fl-1939, il-marda kienet waslet fl-Olanda u l-Ministeru tal-Biedja Ingliż malajr ħareġ l'ġijiet speċjali fuq kull frott u ħaxix li jidħol fl-Ingilterra sabiex jekk jista' jkun ma jħallix li l-ħanfusa tidħol hemmhekk ukoll. Il-lum Franza kollha, il-Belġju, l-Isvizzera, l-Olanda u l-Germanja jinsabu attakkati mill-ħanfusa u jekk ma jintużax malajr ir-rimedju għall-qirda tagħha hemm biża' li l-Ewropa kollha ma ddumx ma tkun maħkuma kollha kemm hi.

Jekk aħna noqogħdu b'għajnejna miftuħa u ngħinu lid-Dipartiment fil-kontroll tiegħu, nittamaw li l-baħar li jaqtagħna mill-Kontinent jista' jsalvana mill-flaġell ta' din il-ħanfusa.

(Il quddiem niktbu fit-tul fuq dan l-insett.—L-EDITUR).

IX-XITWA. AHSEB FL-ANNIMALI TIEGHEK

(*C. Żammit-Marmarà, M.B.E.*)

MALLI tibda riesqa x-xitwa l-bniedem jibda jaħseb biex ibiddel ħwejġu. jilbes xi ftokk oħxon minn taħt u xi flanella wkoll. u barra minn dan jipprova dejjem iżomm ruħu sħun biex iħares lilu nnifsu minn xi riħ. Dan hu sewwa ħafna, għaliex min ma jilqax minn qabel wara jagħli: **'-Min jarralu moħħu jbati ġismu''**, igħid qawl qadim; u hekk hu tabilħaqq!

Iżda filwaqt li aħna naħsbu għal rasna bosta minna jinsew jaħsbu wkoll għall-annimali li jkunu taħt kurithom. Bosta mill-bdiewa għandhom baqar, majjali, tiġieġ u annimali oħrajn.

Bħalma t-taqlib tat-temp jagħmel ħsara lilna, hekk u xejn inqas jista' jagħmel ħsara lill-annimali.

Mela, jekk irridu niffrankaw ħafna gwaj u ħafna inkwiet, aħna għandna minnufih nagħmlu dak li jinħtieġ biex inħarsu lill-annimali mill-ksieħ, mill-umdità u mill-kurrenti ta' l-arja. Dan ix-xogħol għandu jsir bla ebda dewmien.

Dur dawra l-kmamar ta' l-annimali, tat-tjur, tat-tiġieġ, tal-majjali u ta' oħrajn. Ara s-soqfa humiex maqsuma u jekk joqtrux u sewwihom bis-sengħa mill-iżjed fis.

Lit-tiġieġ tinħtiġilhom ix-xemx fix-xitwa biex jibqgħu jbidu kemm imisshom u biex ibidu bajd ta' daqs sabiħ. Għalkemm fis-sajf huma forsi kellhom xemx biżżejjed, jista' jagħti l-kas illi fix-xitwa ma jkollhomx jew ikollhom ftit wisq. Għalhekk jinħtieġ li inti tirranġalhom kif imiss biex ikollhom dawl biżżejjed u li jkunu jistgħu jiġru xi ftit fix-xemx.

L-art ta' taħthom jinħtieġ tkun niexfa, u niexef ukoll għandu jibqa' t-tiben ta' l-art. It-tiġieġ ma jistgħux jibqgħu b'saħħithom jekk l-art tkun imxarrba u jekk tħalli l-ilma tax-xita jidħol fil-gallinari.

Għalkemm lill-annimali tinħtiġilhom ventilazzjoni tajba, għal ebda raġuni ma għandu jitħalla kurrent ta' arja fix-xitwa. Kurrenti ta' arja. **l-iżjed mal-lejl**, jagħmlu ħsara lill-annimali kollha, ikunu x'ikunu.

Biex tagħmel ħaġa ħażina u tagħmel ħaġa tajba t-tnejn iridu l-istess xogħol. Ħaġa magħmula ħażin tkun trid toqgħod magħha u tirranġaha sikwit. Mela, meta tagħmel ħaġa, agħmilha sewwa mill-ewwel.

Bosta mard fuq l-annimali fix-xitwa jiġi min-nuqqas tal-bżonnijiet li semmejna.

Tħallix għal għada dak li tista' tagħmel illum. Mela dur u ara x'jinħtieġlek, u t-tiswija li għandek bżonn tagħmel agħmilha minnufih.

KIF INSTABET IL-MISTURA BURDULIŻA

(*C. Żammit Marmarà, M.B.E.*)

IL-MISTURA Burduliża hi dik li biha nbixxu l-prodott tal-patata biex inħarsuh mill-marda tal-ġlata, kif ukoll inbixxu d-dwieli għall-marda tal-''Peronospora''.

Xi żmien ilu kien hemm bidwi fil-belt ta' Bordeaux, fi Franza, li kellu ħafna raba' bid-dwieli u dan ir-raba' inzerta f'post fejn kien jintlaħaq wisq mit-tfal, u bħalma wieħed jista' jissoponi dan il-bidwi ma tantx kien jista' jsalva għeneb għax kien, tista' tgħid, kollu jiġi misruq mit-tfal.

Imbaxxa' minn din is sikkatura, il-bidwi iddeċieda li jbixx dan l-għeneb b'xi ħaġa biex it-tfal ma jmissuhx, u jekk imissuh, jagħmlilhom xi ħaġa. B'dan il-ħsieb f'rasu ħa ftit kupru u ftit ġir, ħallat kollox flimkien u bixx id-dwieli bih.

Qrib dan il-bidwi kien joqgħod student li kien jismu ''Millardet'' u li kien ilu xi żmien jistudja dwar il-mard ta' l-uċuħ tar-raba'. Meta ġurnata waħda kien għaddej minn ħdejn ir-raba ta' dan il-bidwi, lemaħ il-weraq donnu miżbugħ. Dik is-sena nzertat sena li fiha d-dwieli kollha batew bil-mard, u Millardet induna li fejn kien hemm dawn id-dwieli miżbugħin il-mard ma ħadimx, u l-għenieqed tagħhom kienu mill-isbaħ. Millardet malajr staqsa lill-bidwi x'kien għamel u beda minnufih jagħmel esperimenti. Minn dawn l-esperimenti ġiet magħrufa l-qawwa tal-mistura tal-kupru bil-ġir, u billi nstabet f'Bordeux, ġiet imsejħa ''Mistura Burduliża''.

Illum għandna ħafna mediċini għall-mard tal-prodotti bażati fuq il-kupru barra mill-Mistura Burduliża, bħalma hi l-Mistura Burgandy (li hi bħal Burduliża, iżda flok ġir jużaw soder), u l-Bordinette.

IT-TORBIJA TAN-NAHAL

(*Jissokta min-Nru. 49 tal-15 ta' Novembru, 1944*)

L-infermieri — nersijiet — iduru lid-duqqajs b'dak issabar kollu, waħda wara l-oħra, itaqqbu kemm kemm il-għatu taċ-ċella biex iżoqqu lil dawk li ma jistgħux iġibu l-għajxien tagħhom. Il-mastrudaxxi jkabbru jew iċekknu l-bibien, jittraversaw ix-xehed mill-erba' bnadi biex ma jkadix li meta jitilgħu bil-għasel jew duqqajs jaqgħu bi ħsara kbira tan-naħal. Il-kenniesa ma jaqtgħu qatt mill-knis ta' xi ħlieta milli taqa' mill-polline jew xi għabra, eċċ., li jista' jdaħħal ir-riħ fil-kaxxa. Il-bekkamorti jduru dejjem bla ma jistrieħu mal-qiegħ tal-kaxxa u max-xehed biex fejn isibu xi duqqajsa fix-xehed mejta jew imgħaxxa dlonk joħorġuha barra u kemm jistgħu jċewlħuha fil-bogħod. Iddami taraħom dejjem ġirien tar-reġina, ma jafdawha xejn, kull fejn tagħti pass issibhom magħha. Il-ħassiela għandhom x'jagħmlu ħafna. Dawn iktarx li sajf u xitwa għandhom ix-xogħol tagħhom. Dawn iridu jaħslu ta' sikwit ix-xehed — l-aktar meta jeqdiemu — iridu jtaffu x-xehed minn dik is-sħana li titnissel hemm ġew b'dawk il-ħafna nfies ta' eluf ta' naħal u bis-sħana tax-xemx li tkun tisreġ fis-sajf l-iktar. Iridu jġibu l-ilma biex irattbu l-għatu tad-duqqajs meta jkun qorob biex jofqos. Barra minn dan, jinħtieġ li jixorbu dak ir-ruttam li jinżel fil-fili tal-qiegħ tal-kaxxa u warajhom il-kaħħala jibbattmawh u jillixxawh bħalma jagħmlu n-nies kaħħala f'xi battumi. Taraw kemm hi ta' ħtieġa li tagħtu l-ilma lin-naħal!

Ix-xogħol tal-mastrudaxxi tistgħu tippruvawh meta tqallbu xi ġarra jew issibu xi ferħ f'xi ħajt jew x'imkien ieħor biex tqiegħdu x-xehed fit-tilari. It-tilar u x-xehed għandhom ikunu ta' għamla kif jidhru fid-disinn ta' hawnhekk. It-tilar u x-xehed norbtuhom b'xi biċċa spaga, fildiferru, eċċ.

Il mastrudaxxi jittraversaw kif hu maħżuż u malli n-naħal li jieħu ħsieb it-tnaddif jara li x-xehed huma sodi, jaqta' l-ispag u joħorġu barra.

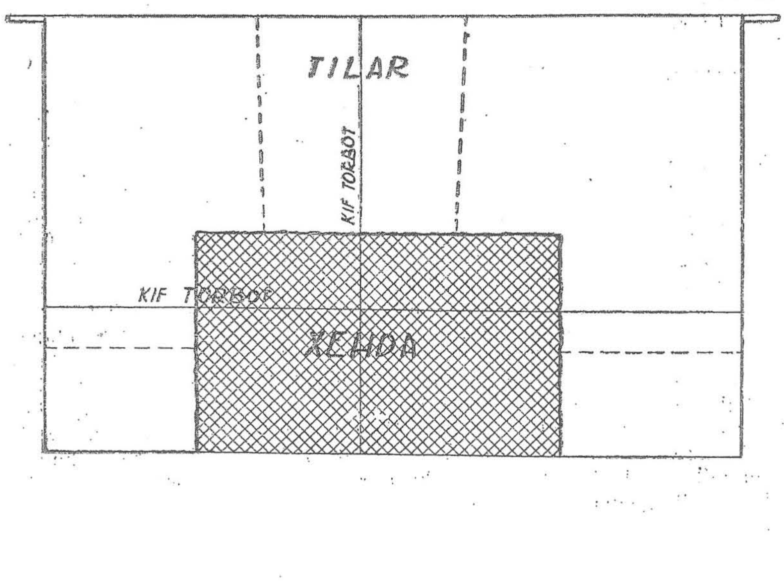

INQAQAR

(C. Sant)

L-IRAQAD TAL-GHASAFAR TAL-BEJT FUQ IS-SIĠAR

Minn xi snin 'l hawn l-agħsafar tal-bejt jingabru biex jorqdu fuq xi siġra li huma jagħżlu b'marqad tagħhom. Minn ippratkahom sewwa jaf x'għadd kbir ta' dawn l-agħsafar jingabru għall-irqad fuq xi siġra, l-iktar fil-ġonna tal-laring. Xi minn daqqiet ikunu bl-eluf. Dawn meta huma kotra u jtul iż-żmien ta' l-irqad tagħhom, jagħmlu tant ħsara lis-siġra li jxejħuha f'qasir il-għomor, meta ma jeqirduhiex għalkollox ukoll. Aħna nafu tajjeb li l-ħmieġ tat-tjur huwa ħami ħafna u mħabba f'hekk nużawh għall-imxietel jew għall-pjanti oħra li nsaqqu biex b'hekk insaħħnuhom u nġegħluhom ibakkru jikbru u jiffruttaw kmieni. Minn hekk naraw li l-ħmieġ ta' dawn l-eluf ta' agħsafar jagħmel ħafna deni lil dik is-siġra li jorqdu fuqha għal żmien twil.

Il-ħmieġ li jħammġu ta' kuljum u jitgeddes fuq il-friegħi jew zkuk jherri l-qoxra, iħassar il-qalba u b'hekk is-siġra timrad b'mod li tibqa sejra lura sakemm tmut. L-aħjar ħaġa li nistgħu nagħmlu għal dan il-gwaj hi li nisparaw — mhux ġos siġra tafux — għax jekk aħna nisparaw biċ-ċomb fis-siġra, lil kemm-il siġra nolqtu nkunu nipperikolaw li mmarrdu s-siġra bil-kankru. Mela meta jroxx id-dlam li l-agħsafar ikunu laħqu nġabru, nisparaw żewġ tiri, jew fil-qrib tas-siġra jew bil-porvli (inbjank), u dan nagħmluh mhux għal darba jew tnejn, nagħmluh sakemm naraw li l-agħsafar tgerrxu għalkollox. Hemm mezz ieħor u dan hu billi nxebbkuhom bil-lejl bl-ixbiek tas-siġar.

IL-BUMELLIES U L-BUMUNQAR FIL-QAMĦ U X-XGĦIR

Din hija ħsara oħra kbira li minn xi drabi nikkaġunawha b'idejna stess billi naħsdu fin-nida u norbtu meta l-qamħ jew xgħir ikun għadu ma nixifx sewwa, jiġifieri billi nidirsu fin-nida, billi nxarrbu l-irbata u norbtu bih malajr, billi naħżnu l-qamħ jew xgħir u xi żrieragħ oħra filgħodu qabel ma x-xemx trejjaq tajjeb u kull ma naħżnu fil-matmura għall-ikel tagħna kemm ukoll kull għalf tal-bhejjem, meta dan ikun niedi jew naħżnuh fl-umdità. Kulma jinħażen għal żmien twil irid li qabel xejn jinxef sewwa. Il-patata biss li tibża' mill-inxif.

IL-BUHARRAT

Għandna żewġ għamliet ta' buharrat, wieħed aħdar, dak li jaqta' l-patata hekk kif tinbet, kif ukoll meta tikber sa ċertu żmien; xi wħud igħidulu bumelliesa, u l-ieħor, li hu l-buharrat tal-"qarn", u dan għandu bħal qarn tal-bebbux, iżda l-qarn tiegħu iżjed iebes u ta' saħħa kbira. Dan imlewwen bi lwien ta' ġmiel. Il-buharrat li semmejna l-ewwel iktarx li wara li jqaċċat il-patata minn wiċċ it-trab jinħeba fl-art ma' ġenbha jew issibu qrib is-siġra l-oħra ġirien tagħha. Hi kifinhi, jekk intom tikxfuh sewwa, għandkom issibuh. Hudu ħsieb li ssibuh għax f'lejl jaqta' qatgħ, u jekk stess il-patata targa' tarmi, titlef minn saħħitha u qatt ma tilħaq ma' l-oħra, u b'hekk jiġri li bosta drabi l-frott ma jkunx laħaq ma' l-ieħor u jkun iżjed tari b'mod li jinbarax u jiswied. It-tieni wieħed hu ta' deni kbir għax jagħmel ukoll ħsara mill-ikbar u ssibuh fis-saqwi. Hudu ħsieb eqirduh ladarba min jista' jeqirdu. Bħalma hu l-qanfud, teqirduh kull fejn issibuh. Xi bluha! Il-qanfud jagħmel il-ġid. Teqirduhx min jista' jgħinkom!

IL-ĠRIEĦI FIS-SIĠAR

Bosta drabi naraw li xi siġar, l-iktar bħad-dwieli, biex ma nħalluhomx imissu ma' l-art jew biex ma nħalluhomx ikabbru dellhom il-barra mill-ħitan, jew imqar f'xi kannizzati, norbtuhom bil-wajjer. Din il-ħaġa hi tant ta' ħsara lis-siġra li jien insejħilha "għajb kbir". Dak il-wajjer jidħol fil-qoxra tal-fergħa, jinfed fil-qalba tagħha u jdenni lill-fergħa li fi żmien qasir tieħu l-kankrena. B'hekk tgħakksu jew teqirdu lis-siġar f'qasir il-għomor u frott la tistennewx!

Ħaġ'oħra: Friegħi li jkunu jħokku ma' xulxin jew poġġuti mal-ħitan jew mgħollijin fuq blat jew ġebel huma ta' deni kbir għas-siġar billi bir-riħ jixxejru u b'hekk jinġerħu u l-ġerħa dejjem tikber sakemm tikkankra.

Hu wisq tajjeb, mela, li meta l-friegħi jħokku ma' xulxin tinqata' waħda minnhom u dawk li huma mistrieħa fuq il-blat jew ġebel, jitqiegħed taħthom xi xkora jew xi ħaġa ratba biex is-siġar ma jinġerħux. Ukoll meta norbtuhom b'xi ħbula, irridu taħt ir-rabta biċċa xkora biex il-ħabel ma jidħolx ġo fihom, u fl-istess ħin inħallu r-rabta mlaħalħa; niftakru illi f-fergħa tħaxxen.

IL-ĦANŻIR L-ART

F'xi snin il-ħanżir l-art jagħmel wisq ħsara fil-biedja. Dan id-dud jiled għadd kbir ta' frieħ, u dawn issibhom taħt żaqqu mqabbdin bħal kif issibhom fil-brimba li tagħmel il-bejta tagħha fil-għanqbuta li taħdem kif jaħdem id-dud tal-ħarir il-fosdqa tiegħu u meta jofqsu, jaqbdu ma' żaqq ommhom. Hekk ukoll ikunu mqabbdin frieħ il-ħanżir l-art. Dan id-dudu jagħmel wisq għax-xitel u fl-ewwel wieħed jirghnahom għalkollox. Barra minn dan, jirvina mqar qliebi ta' siġar kbar u frott ukoll, l-iktar dukkar, bajtar ta' San Ġwann, tin, tadam, u xi drabi ġdur, kaboċċi u pastard. Billi jagħmel l-umdu, ġie li saħansitra jnitten l-ilma tal-ġwiebi u bjar billi jaqgħu ħafna minnhom ġewwa fihom.

Mela, bħalma wieħed jara, dan hu ta' ħsara kbira għall-bidwi u meta dan id-dud ikun ta' numru kbir, il-ħsara tiegħu tbikkik! Dan biex teqirdu hemm in-nases bla infiq ta' flus u b'taħbit ċkejken ferm. Fejn taraw li trawwem, l-aħjar li tagħmlu, u li jiena sibt l-aħjar, hu dan li sa ngħidilkom; ħaffru ħofra fonda kemm tistgħu, qiegħdu fiha xi ħaġa mxarrba. Bħal ħuxlief jew biċċa xkora mxarrba bl-ilma, u billi hu jagħmel għall-umdu, jingabar minn dan id-dud gzuz gzuz ġo fiha, u biex teqirduh, u tkunu żguri li teqirduh, bixxu bil-pitrolju, imbagħad ordmu kollox filgħodu qabel ma x-xemx tibda tagħmel tagħha, u b'hekk għandkom teħilsu mhux ftit minn dan l-għadu tal-biedja.

IL-MOGĦŻA

Din hi duda li tixbah lill-wirdien, iżda fid-daqs hija wisq iżgħar u tagħmel ħsara kbira fl-uċuħ, l-iktarnett, fil-bħajra, qara' bagħli u f'kull qara' ieħor.

Hudu ħsiebbha filgħodu kmieni, għarrxu tajjeb u kull fejn taraw xi waħda aqbduha minnufih, isħquha tajjeb għax hi fti iebsa u għandha reżistenza kbira.

Il-mogħża aktarx li tkun moħbija fit-trab. Din id-duda nafuha bl-isem komuni ta' mogħża. Hija ta' lewn iswed bħalma hu l-bukawwar, dak li jagħmel bħal boċċa mir-ragħwa tal-baqar, eċċ.. u jgerbibha b'saqajh ta' wara u jordomha fit-trab.

IL-ĠRIEDEN

Dan ta' min jibża' minnu sħiħ! Dan mhux biss li jiekol minn kull frott ta' kull staġun, iżda hu qirda ta' ħafna mis-siġar ukoll. L-aktar li jagħfas huma s-siġar tal-ħarrub. Lil dawn iqaxxrilhom il-qoxra kollha li f'sena irvinahom għalkollox. Għalhekk hu tajjeb li l-bdiewa jeħdu ħsieb ta' dan l-għadu bl-akbar ħeġġa billi jxerrdu xi nases u minn dak il-velenu tal-grieden (toffy) li jagħti d-Dipartiment tas-Saħħa. L-artiklu tat-Tabib Sacco, fl-aħħar numru ta' "Il-Bidwi" dwar il-grieden, kien interessanti u ħadna pjaċir bih.

Il-ġrieden jobtnu ġmielhom, li laħqu jkollhom mhux inqas minn tmiut ifrieħ. Mela tajjeb li noqogħdu b'għajnejna miftuħa għall-bejtiet tagħhom; dawn aktarx ikunu f'xi ħajt xemxi jew xi drabi wkoll fl-istess ħofor taz-zkuk tas-siġar, l-iktar tal-ħarrub. Meta teqred bejta ġrieden, tkun qridt il-mijiet. Mela teħtieġ gwerra ħarxa bla ħedu lil dawn li ma jagħmlu ebda ġid, iżda deni biss f'kollox, ukoll fil-bibien tal-kmamar li jkollna fl-egħlieqi jew fil-ġonna.